

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

УДК 740+373

МАРІЯ АДАМІВ, викладач фахового медичного коледжу, Івано-Франківський національний медичний університет

ORCID ID 0000-0001-8599-4160

mega-mega_m@ukr.net

ЛЮДМИЛА МАЦУК, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ORCID ID 0000-0003-0472-6813

pl04447@ukr.net

ОЛЕКСАНДРА КУЗЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри, українознавства і філософії, Івано-Франківський національний медичний університет

ORCID ID 0000-0003-1900-1196

oleksandrakuz@ukr.net

ФОРМУВАННЯ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЖИТТЯ

MARIA ADAMIV, Teacher of a Professional medical college Ivano-Frankivsk National Medical University

LIUDMYLA MATSUK, Candidate of Pedagogical Sciences, Docent of the Department of Theory and Methods of Preschool and Special Education, State Higher Educational Institution "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University"

OLEXANDRA KUZENKO, Candidate of Pedagogical Sciences, Docent of the Department of Ukrainian Studies and Philosophy, Ivano-Frankivsk National Medical University

FORMATION OF PRESCHOOL CHILDREN WITH DISORDERS OF PSYCHOPHYSICAL DEVELOPMENT OF VALUE ATTITUDE TO LIFE

У статті розкриваються теоретико-методологічні аспекти формування в дітей дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку ціннісного ставлення до життя. Визначено структурні компоненти цього напрямку психолого-педагогічної діяльності, а саме: виховання ціннісного ставлення до власного "Я", інших людей, здоров'я, природи та соціальної дійсності. Акцентується,

що діти дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку мають об'єктивні і суб'єктивні труднощі у формуванні ціннісного ставлення до життя. Важливими чинниками їх подолання є організація виховного середовища, ігрової діяльності та комунікації дітей з однолітками, гуманізація педагогічного спілкування, урахування їх психофізичного стану та освітніх потреб і можливостей.

Ключові слова: діти з порушеннями психофізичного розвитку, дошкільний вік, формування, ціннісне

ставлення до життя.

Summary. The article reveals the theoretical and methodological aspects of the formation of a value attitude to life among preschool children with mental and physical disabilities. The structural components of this area of psychological and pedagogical activities are defined by the education of values to one's own "self", other people, health, nature and social reality. It is emphasized that preschool children with mental and physical disabilities have objective and subjective

difficulties in the formation of a value attitude to life. The important factors in overcoming these difficulties are: organization of educational environment, play activities and communication of the children with their peers, humanization of educational communication, taking into account their psychophysical conditions and educational needs and opportunities.

Key words: children with mental and physical disabilities, preschool age, formation, value attitude to life.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Гуманізація міжособистісних взаємин є важливою проблемою сучасного українського суспільства, що актуалізує модернізацію змісту і завдання виховання особистості в період дошкільного дитинства. Важливе значення у формуванні особистості дітей дошкільного віку в умовах упровадження інклюзивної освіти набуває формування ціннісного ставлення до життя. Структурними компонентами цього напрямку виховної роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку є виховання ціннісного ставлення до власного "Я", інших людей, здоров'я, природи та соціальної дійсності.

Аналіз досліджень і публікацій.

Проблема ціннісного ставлення особистості знайшла відображення в численних філософських, соціологічних психолого-педагогічних дослідженнях. У працях філософів Р. Декарта, І. Канта, А. Камю, Е. Муньє, І. Фіхте та ін. визначаються основоположні аспекти формування ставлення особистості як до себе, так і до інших людей. Аналіз самосвідомості особистості здійснено психологами Б. Ананьєвим, Л. Божович, Л. Виготським, О. Леонтьєвим, С. Рубінштейном, В. Століним, Н. Чесноковою, О. Шороховою та іншими. Побудова, структура й динаміка ставлення особистості до себе досліджена зарубіжними авторами: Р. Бернс, У. Джемс, Х. Каплан, І. Кон, С. Пантелєєв, К. Роджерс, М. Розенберг, В. Столін, Р. Уайлі та інші.

Формування ціннісного ставлення особистості в період дошкільного дитинства активно вивчається сучасними психологами і педагогами. Так, І. Бех розглядає особистісне ставлення в контексті розвитку образу "Я";

І. Белецька – виховання цінності іншої людини; Н. Дятленко, І. Лапченко, С. Тищенко, Ю. Приходько досліджують особливості виховання ціннісного ставлення до себе та однолітків; ціннісне ставлення до природи (О. Колонькова); О. Колонькова, В. Маршицька, В. Лаппо вивчають емоційно-ціннісне ставлення дошкільників до природи та рідного краю; С. Кулачківська визначає чинники емоційного ставлення до дорослих, емоційно-ціннісне ставлення до навчальної діяльності; зміст, мета і завдання виховання ставлення до себе в контексті морального виховання і самовиховання подають Р. Буре, В. Логінова, В. Нечаєва, В. Ядешко та ін. (*Сидельникова, 2012, с. 315*).

Виклад основного матеріалу дослідження. Для об'єктивної оцінки особливостей формування ціннісного ставлення до життя в дітей дошкільного віку необхідно враховувати різні підходи до розуміння сутності поняття "цінності" та їх класифікації. Для різних галузей науки характерна диференціація релігійних, етичних, естетичних, логічних та економічних цінностей. З точки зору соціології цінності розглядаються в ролі регулятора життєдіяльності людини (*Матеж, 2013, с. 28*). У психології, у свою чергу, цінності класифікуються на основі виокремлення предмета або змісту об'єктів, на які вони спрямовуються, приміром, соціально-політичні, моральні, економічні тощо, а також індивідуальні, групові, суспільні цінності за суб'єктом ставлення (*Долінська, 2008, с. 33*). Серед сучасних дослідників поширена практика вирізнення абсолютних, національних, громадянських, сімейно-родинних та особистих цінностей (*Безпалько, 2003*).

У сучасній педагогічній теорії і практиці найпоширенішим є трактування сутності поняття "цінності" у контексті аналізу особистісних потреб та інтересів як складової системи багатогранних суспільних взаємин. Водночас цінності розглядаються як сформовані важливі уявлення для людини, класу, групи, людської спільноти загалом. Вони впливають на їх переконання, стиль і правила поведінки, не підлягаючи жодним сумнівам, та є еталоном для всіх людей (*Хоруженко, 1997, с. 533*).

Узагальнення результатів наукових досліджень дозволяють визначити структурні компоненти формування в дітей дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку ціннісного ставлення до життя. На думку фахівців, для цього важливе значення має ідентифікація дорослими особи дошкільника як активного суб'єкта життєдіяльності, здатного виявляти самоповагу та бути впевненим у власних силах під час різних видів діяльності, тому неабияка роль у вихованні ціннісного ставлення дошкільників до життя, передусім, відводиться їх ціннісному ставленню до власного "Я" (*Сидельникова, 2012, с. 315*).

Ефективність виховання ціннісного ставлення до власного "Я" безпосередньо залежить від особистіно орієнтованого та цілісного підходів до організації життєдіяльності ЗДО. О. Сидельникова наголошує на необхідності оновлення змісту, форм та методів освітньої діяльності як важливого чинника реалізації виховних завдань в означеному напрямі. На її думку, створення розвивального освітнього середовища забезпечує виховання в дошкільний період дитинства соціально схвалених, прийнятних, конструктивних форм ціннісного ставлення до себе як важливої опори на наступних життєвих періодах особистості.

Характерною особливістю ціннісного ставлення дітей дошкільного віку до інших людей, є те, що воно формується під впливом невизначено-інтуїтивних уявлень. Вони не свідомі, і не можуть дитиною вербалізуватися. Результати практичного дослідження доводять, що більшість дітей, оцінюючи інших, зважають на такі їх зовнішні характеристики, як фізичні дані, одяг, імідж. Окремі ж дають оцінку людині, оцінюючи її соціальний статус, зокрема, посаду, рівень заробітної платні, наявність матеріальної забезпеченості. Деякі дошкільники вже можуть оцінити людину за її особистісні якості, серед яких надають перевагу моральним чеснотам: доброті, розуму, працелюбності, чесності, умінню ділитися. Для ціннісного ставлення дошкільників до інших людей властиві нестійкий характер і ситуативність. З огляду на це ак-

туалізується цілеспрямованість впливу педагогів та батьків з метою систематичного поглиблення знань про позитивні особистісні якості інших людей, а також розвиток здатності налагоджувати й підтримувати з ними добрі стосунки (Доній, 1997).

Важливою складовою виховання ціннісного ставлення до інших людей є ціннісне ставлення до батьків. Проте в дошкільників його можливо сформувати за умови відсутності дефіциту спілкування. Коли діти перебувають у постійному фізичному та емоційному контакті з найріднішими людьми, вони наповнені радістю, щирістю, турботою про близьких, розділяючи разом з ними радість і смуток. Обґрунтовуючи значення фізичного контакту батьків з дітьми дошкільного віку в становленні їх ціннісного ставлення до членів сім'ї, дослідники зауважують, що багатьом з батьків потрібно засвідчити свою любов до дитини лагідним дотиком. Практика показує, що більшість батьків фізично контактують зі своїми дітьми тільки, надаючи допомогу під час одягання чи проїзду у транспорті. Також фахівці констатують, що великою рідкістю є батько, котрий без особливої причини може доторкнутись до руки дитини, погладити по голівці або ж жартома розпушити волосся тощо. На жаль, більшість підтримує мінімальний фізичний контакт, у той час як для дітей життєво важливим у щоденному спілкуванні є люблячий погляд, ніжний материнський і батьківський дотик. Водночас важливо, щоб вони були щирими, а не демонстративними та обов'язково з почуттям міри (Нападій).

Для досягнення мети виховання в дітей дошкільного віку ціннісного ставлення до здоров'я необхідним вважаємо спрямування освітнього процесу на виконання комплексу завдань, які передбачають формування знань про фізичне, психічне і соціальне здоров'я, умінь піклуватися про своє здоров'я, а також розвиток установки до самостійного виконання оздоровчих процедур. Систематизація знань про фізичну сферу здоров'я в дітей – це ознайомлення їх з будовою свого тіла, функціями та засобами збереження ресурсу. Ознайомлення з психічною сферою здоров'я передбачає визначення

дитиною почуттів та емоцій, а також можливості керівництва ними. Дошкільники також мають бути обізнаними із значенням умов життя для стану здоров'я, правилами поведінки в домашніх умовах та суспільстві, негативним впливом шкідливих звичок на самопочуття людини як важливими складовими соціальної сфери здоров'я.

Відповідно до кожної зі сфер здоров'я в дітей, починаючи з дошкільного віку, мають формуватися конкретні вміння та здатності. Так, у фізичній сфері здоров'я дитина набуває умінь самостійно орієнтуватися у стані свого фізичного здоров'я, застосовувати знання про функції різних частин тіла на практиці. Для психічної сфери здоров'я важливою є здатність індивіда зосереджуватися на присмисливих думках, використовувати приємні спогади для підняття свого настрою, а також умінь контролювати свої негативні відчуття. У соціальній сфері здоров'я необхідними є умінь об'єктивно оцінювати різні життєві ситуації, прогнозувати наслідки своїх дій, налагоджувати комунікацію з однолітками та дорослими, а також здатність турботливо підходити до хворих та поважати здорових людей. Ціннісне ставлення дітей до свого здоров'я передбачає розвиток їх установки до самостійного виконання доступних оздоровчих процедур, а також прояву при цьому позитивних емоцій.

Для визначення особливостей виховання ціннісного ставлення до життя в дітей дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку доцільно розглянути їх основні характеристики, що впливають на специфіку організації цього напрямку виховного процесу. До категорії дошкільників з проблемами психофізичного розвитку належать діти з порушеннями опорно-рухового апарату, затримкою психічного розвитку (ЗІР), розумовою відсталістю або вадами інтелектуального розвитку, з проблемами розвитку слуху, мовленнєвого розвитку, розвитку зору, а також з порушеннями в емоційно-вольовій сфері.

У дітей з проблемами опорно-рухового апарату, як і в інших із категорії осіб з порушеннями психофізичного розвитку, проявляється зосередженість на своєму стані. Через звичку

до опіки рідними вони мають стійкі проблеми в налагодженні спілкування як з однолітками, так і іншими дорослими. Зачасту в них простежується затримка загального розвитку, що виявляється в мовленнєвих порушеннях та розвитку інших психічних процесів (мислення, уваги, уяви, пам'яті). Відтак закономірно, що вони потребують не тільки лікувальних заходів, але й спеціального психолого-педагогічного супроводу з метою забезпечення соціальної адаптації (Романова, 2011, с. 7).

Затримка психічного розвитку (ЗІР), розумова відсталість чи проблеми інтелектуального розвитку зумовлюють виникнення в дитини різного ступеня деструктивних процесів у психічній діяльності та особистісного розвитку в цілому. Ці зміни мають як тимчасовий, так і стійкий прояв. До перших належать систематичні прояви стомлюваності, підвищене емоційне збудження, а також прискореність чи загальмованість мислительних процесів. Стійкі зміни, у свою чергу, передбачають зміни інтелекту, темпераменту, характеру. Як правило, для дітей з розумовою відсталістю характерні суттєві проблеми розвитку мовлення, мислення, уваги, уяви, пам'яті, що відображається на їх низькому рівні інтелекту. Для дітей з глибокою, важкою формою розумової відсталості з обмеженим розвитком мовлення характерні такі симптоматичні прояви, як: галюцинації, нав'язливі стани, панічні атаки (Романова, 2011, с. 7).

За наявності в дошкільників будь-яких проявів дисфункції слухового сприйняття та розвитку мови виникає порушення в соціальній комунікації, міжособистісних взаєминах. Це також суттєво ускладнює загальний та особистісний розвиток дитини. Для розвитку емоційно-комунікативної сфери дітей з проблемами зору також властиві різні порушення залежно від ступеня збереженості функцій зорового аналізатора. Через відсутність візуалізації предметів і явищ навколишнього світу їм складно об'єктивно сприймати світ, бачити його і сприймати. Як наслідок, у них ускладнений процес налагодження міжособистісних стосунків, тому й виникають емоційні розлади. Вони можуть сприймати

соціальне довкілля на слух чи дотик, а предметний світ – на смак чи нюх, що зумовлює необхідність у їх надмірній сконцентрованості (Романова, 2011, с. 7).

Порушення в дітей емоційно-вольової сфери зумовлені дисгармонійним типом психічного розвитку. Серед причин патогенного розвитку емоційно-вольової сфери фахівці виділяють спадкові фактори, фізичні і психотравми, ушкодження при пологах, наслідки інфекційних захворювань та перебування в асоціальному середовищі. Тому поведінка дітей може характеризуватися підвищеною збудливістю, перевагою процесу збудження над гальмуванням, лабільністю, інертністю, переважаючою негативною модальністю емоцій (жаху, гніву, суму і т. ін.) (Максимова, 1996, с. 103).

Проблеми, властиві дітям з порушеннями психофізичного розвитку, створюють суттєві перешкоди у вихованні їх ціннісного ставлення до життя. У більшості з них відбувається трансформація форм міжособистісного спілкування та взаємодії. Унаслідок цього вербальна форма комунікації може замінюватися невербальною, що впливає на сприйняття й обробку інформації про себе, інших людей, довкілля, здоров'я та види діяльності як складові формування ціннісного ставлення до життя.

Діти з порушеннями психофізичного розвитку не завжди мають здатність зрозуміти призначення знань та не вміють її застосовувати на практиці. Властиві для них проблеми сприйняття довкілля виникають через комунікацію. Вони не вміють диференціювати предмети, деформовано сприймають інформацію тощо. Як наслідок, їх обмежені знання, порівняно з рівнем у дітей з типовим розвитком, не дозволяють реалізувати завдання виховання ціннісного ставлення до життя.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування ціннісного ставлення до життя як предмет активного дослідження науковців минулого і сучасних учених є важливою складовою забезпечення особистісного розвитку дитини з порушеннями психофізичного розвитку. Вихо-

ванці дошкільного віку, котрі належать до цієї категорії, мають об'єктивні і суб'єктивні труднощі у формуванні ціннісного ставлення до життя. Вони, як правило, не можуть вербалізувати свої емоції, стани, повідомити про настання втоми, труднощі у виконанні завдання, виникнення фізичного чи емоційного дискомфорту тощо. Також у багатьох з дошкільників з проблемами психофізичного розвитку наявний негативний досвід взаємодії з дорослими та однолітками, що суттєво перешкоджає формуванню ціннісного ставлення до себе. Наявність негативних вражень і переживань унаслідок невдалої комунікації з іншими людьми суттєво ускладнюють їх ціннісне ставлення до них. Проте фізичний стан, проблеми функціонування різних частин тіла чи функцій організму суттєво актуалізують ціннісне ставлення до здоров'я та соціальної активності.

Подальші дослідження можуть зосереджуватися на теоретико-методологічному обґрунтуванні ефективних шляхів взаємодії ЗДО з батьками з метою формування в дітей дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку ціннісного ставлення до життя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Безпалько, О. В. (2003). Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Київ: Центр навчальної літератури, 134 с.

Долинська, Л. В. (2008). Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 124 с.

Максимова, Н. Ю. (1996). Основи дитячої патопсихології. Київ: Перун, 464 с.

Матеж, С. В. (2013). Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці*, 225, 27–30.

Нападій, Н. В. Формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до батьків у процесі співпраці закладів дошкільної освіти з родинами. *Освітній дискурс*, 2. Взято з <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/18055/1/Napadii%20N..pdf>.

Романова, О. (2011). Діти з особливими потребами в школі: психолого-педагогічний супровід. Київ: Шкільний світ.

Сидельникова, О. Д. (2012). Ціннісне ставлення до власного "я" як чинник розвитку особистості дитини дошкільного віку. *Збірник наукових праць*, 16, книга 1, 315–321.

Доній, В. М., Несен, Г. М., Сохань, Л. В., Єрмаков, І. Г. та ін. (ред. рада). (1997). Теорія і технологія життєтворчості особистості. Мистецтво життєтворчості особистості. Київ, 392 с.

REFERENCES

Bezpaljko O. V. (2003). Socialjna pedagoghika v skhemakh i tablycjakh: navch. posibnyk. Kyiv: Centr navchaljnoji literatury.

Dolyns'ka L. V. (2008) Psykholohija cinnisnykh orijentacij majbutnjogho vchytelja: navch. posib. Kamjanecj-Podiljs'kij: FOP Sysyn O. V.

Maksymova N. Ju. (1996) Osnovy dytjachoji patopsykholohiji: navch. Posibnyk. Kyiv: Perun.

Matzh S. V. Klasyfikacija cinnostej ta cinnisnykh orijentacij osobystosti // *Naukovi praci: nauk.-metod. zhurnal*. Mykolajiv: Vyd-vo ChDU im. Petra Moghyly. 225 (2013). S. 27-30.

Napadij N.V. Formuvannja u ditej starshogho doshkiljnogho viku cinnisnogho stavlennja do batjkiv u procesi spivpraci zakladiv doshkiljnoji osvity z rodynamy // *Osvitnij dyskurs*. Vyp. 2, Ch. I: Pedagoghichni nauky. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/18055/1/Napadii%20N..pdf>.

Romanova O. (2011) Dity z osoblyvymy potrebamy v shkoli : Psykholoho-pedagoghichnyj suprovid. Kyiv: Shk. svit.

Sydeljnjkova O.D. (2012) Cinnisne stavlennja do vlasnogho "ja" jak chynnyk rozvytku osobystosti dytyny doshkiljnogho viku // *Zbirnyk naukovykh pracj*, Vypusk 16, knygha 1. S. 315-321.

Teorija i tekhnologhija zhyttjetvorchosti osobystosti (1997) Mystectvo zhyttjetvorchosti osobystosti: nauk.-metod. posib.: u 2 ch. / red. rada: V. M. Donij (gholova), Gh. M. Nesen (zast. gholovy), L. V. Sokhanj, I. Gh. Jermakov (ker. avtorsjkogho kolektyvu) ta in. Kyiv.